CARNEDDAU

Ardal o glogwyni anghysbell a llethrau ucheldir llwm, mae'r llechweddau anferth yr Ysgolion Duon wedi'u hollti gyda hafnau fertigol tra bo ehangder Craig yr Ysfa yn gofiadwy. Ar ddiwedd yr Oes yr Ia, fe ffrurfiwyd patrymau chwilfrydig ar y ddaear'r llethrau graean uchel yn dangos canlyniad gweithgaredd rew, gan greu patrymau chwilfrydig ar y ddaear.

Carreg Frân SH 651627

Yn uchel i fyny ar Fraich Tŷ Du mae'r graig gydag un o enwau clogwyni gweddol gyffredin, sef brân. Yn uchel i fyny ar Fraich Tŷ Du mae'r graig gydag un o enwau clogwyni gweddol gyffredin, sef brân. Mae'r *frân* yn nodwedd gyffredin ym mytholeg Cymru ac yn eithaf eang yn ei anodiadau; fodd bynnag, roedd yn gysylltiedig yn bennaf â marwolaeth oherwydd eu lliw ai ymarfer o fwyta cig marw.

Carreg y Gath SH 676659

Gall yr enw gofnodi presenoldeb, ar un adeg, cathod gwyllt. Roedden yn eithaf cyffredin yn y cefn gwlad, yn debyg i gathod gwyllt yr Alban ac yn fwy ac yn fwy ffyrnig na'u brodyr dof. Ceir hefyd greadur chwedlonol ym mytholeg Cymru sef Cath Plaug (ym marddoniaeth Ffrengig Capalu/Chapalu) roedd yn gath-pysgodyn rhyfedd, yn gysylltiedig â dŵr.

Carreg y Gwalch SH 797596

Mae'r garreg *gwalch* 'hebog' ychydig yn fwy penodol nag enwau eang eu hystyr fel adar. Er y gallai'r gwalch fod y *Gwalch Bach* 'Merlin' neu'r *Hebog yr Hedydd* 'Hobby'; er mai'r *Gwalch Glas* (Peregrine Falcon): *Falco peregrines* yw'r aderyn sy'n fwyaf tebygol o feddiannu clogwyn ochr y dyffryn, man da i edrych allan am ei ysglyfaeth.

Carreg Mianog SH 686619

Mae hwn yn enw braidd yn broblematig mewn sawl agwedd, gan ei fod wedi cael ei ddefnyddio fel Carreg Mianog yn lleol ers blynyddoedd lawer. Fodd bynnag, ar y mapiau AO mae'n newid yn sydyn iawn fel Carreg Minianog ar fap Hamdden Awyr Agored yr AO ym 1977. Ar ôl ymchwil, ychydig iawn o syniad oedd gan yr AO pam roddwyd y ffurf 'minianog' ar y map. Yn anffodus, mae'r ffurf minianog wedi ymledu mewn defnydd ar draws y we drwy erthyglau a we-fannau.

Hyd yn oed heb yr anawsterau a gyflwynwyd gyda'r ffurf minianog, mae hi'n anodd bod yn hollol sicr am yr enw mianog ar y graig, oherwydd prinder enghreifftiau cynnar. Yn anffodus, hyd yn oed os welwyd ffurf hanesyddol o'r enw, nid oes yna sicrwydd llwyr ei fod yn hollol gywir. Wrth edrych ar rai o'r enwau yn Parochialia Edward Lhuyd c.1700, mae rhai enwau wedi newid dipyn mwy na y disgwylir, eraill wedi eu colli'n llwyr a'u disodli gydag enwau eraill.

Gall fod cryn nifer o elfennau yn bosibl i’w cysylltu â'r enw Mianog; ond, heb enghreifftiau cynnar mae hi'n anodd penderfynu pa un sy'n debygol o fod yn gywir. Rhaid nodi bo'r enw yn agosach at minog yn ei sain ar lafar gwlad. Ar un adeg, yr oedd yna awgrym lleol y bod yr enw Mianog yn ffurf lygredig y gair *miniog* 'llym, siarp'; neu, yn gysylltiedig â'r elfen *min*- a. 'llym', b. 'ymyl', c. gwefus. Syniad arall oedd bo'r elfen gyntaf yn gysylltiedig â *mian* (neu *mean*) ac yn gamsillafiad y gair *maen* 'carreg'. Fe welir hyn mewn enwau eraill fel Caer Blaen Minog a Phant Minog y ddau gydag enghreifftiau gyda'r gair maenog.

Fe all awgrymu mai -*og* 'tueddiad i, llawn o, tebygrwydd at' yw'r ail elfen; neu, hyd yn oed ystyr sy'n debyg i *annog* 'gyrru/casglu anifeiliaid'. Gyda hyn mewn meddwl tybed os yw'r elfen gyntaf yn gysylltiedig â'r elfen *myn*- 'gafr ifanc, epil gafr' sy'n gyfystyr a'r Wyddeleg *min* 'gafr ifanc'; neu ffurf lygredig luosog y gair. Hefyd, mae yna elfen debyg ei sillafiad yn *myn*- 'safle, lle, man' (yn gysylltiedig â *man*, *mên*). Neu, oes yna ddefnydd o'r elfen *mei*- 'canol, canolig' yma ...... y gall dybio sawl elfen ychwanegol.

Mynyddoedd.co.uk

Ysgrifennodd un o'r dringwyr cyntaf ar y clogwyn at Syr Ifor Williams, llythyr sydd bellach yn cael ei gadw yn yr Archifau ym Mhrifysgol Bangor, yn ceisio dod o hyd i ystyr yr enw. Nodwyd mai Mianog oedd gan y fferm agosaf fel yr enw, wedy*n ' ..... On inquiring at a nearby farm, the name was written as Carreg Mihannog, with the suggestion that mihannog might be associated with the idea of something broken. This fits in fairly well as the crag stands on a hillside strewn with broken rocks ...'* E. Moss 1944. Yn lle awgrymu ymdeimlad o graig wedi torri, gallai hyn yn sicr ganiatáu i un gyflwyno *mu* = *bu* 'buwch, ych' + *annog/hannog* 'anogiad, hysio'; efallai wrth gasglu neu gyrru'r anifeiliaid.

Clogwyn Castell SH 649618
Nid oes castell go iawn yma nac unrhyw fath arall o amddiffyniad; cyfeiriad ffigurol ar debygrwydd y creigiau i furiau castell. Fe enwyd holl arwynebedd y clogwyni uwch y sgri fel Craig yr Ysfa ar fap AO 1838.

Clogwyn Cyrau SH 790572
Mae'r term cyrau yn deillio o'r gair *cwr* 'ymyl, brig'; er mai *cyrrau* ddylai fod fel y ffurf lluosog; mae'r clogwyni wedi'u henwi'n dda gan eu bod i'w gweld ar hyd ymyl uchaf sgarp uwch Fetws-y-Coed.

Clogwyn Dinas SH 782573
Mae hi'n debygol y bod yna rhyw fath o gaer fechan o gwmpas un bryncyn ar un adeg.

Clogwyn Du SH 727633
Nid yw'r clogwyn yn wynebu'r Gogledd, felly ni fydd yr ystyron du 'cysgodol, tywyll' arferol yn berthnasol mewn gwirionedd. Mae'r creigiau'n eithaf tywyll ac mae'r llethrau grug a sgri hefyd yn rhoi rhagdybiaeth waharddol braidd i'r llechwedd, yn cydymffurfio ag ymdeimlad arall o'r gair du 'chwerw; gostwng', hynny yw tirwedd ddrwg.

Clogwyn Grugog SH 649621
Mae'r enw ar y clogwyn hwn i'w weld ar fap AO 1888 6", er bod y prif enw Craig yr Ysfa yn parhau yma, fe symudodd hyn yn ddiweddarach. Mae'r term *grug* 'myncog, rhos': *Calluna vulgaris* + *-og* 'yn gysylltiedig â, yn ymwneud â' yn ffurf gyffredin iawn a welir ledled Cymru ar unrhyw fath o dir garw, enwedig os yw'r tir yn arw. Mae'r gair *grug* yn deillio o Hen Gymraeg *gwrug*, i'w hun o'r Gelteg **uroico*.

Clogwyn Llys SH 649613
Mae'n debyg mai'r term llys yw camsillafiad y gair *llus* (bilberry): *Vaccinium myrtillus* yn hytrach na llygriad o glogwyn *llys(iog)* 'llystyfiant'. Mae enw'r clogwyn yn i'w weld am y tro cyntaf ar fap AO 1888 6".

Clogwyn Mawr SH 729582, SH 669619
Fe gofnodwyd y cyntaf fel Marian Clogwyne 1718 Llawysgrifau Nannau, Clogwyn-mawr 1838 AO.

Clogwyn Pryfed SH 751599
Pryfed yw lluosog pryf, mae'r gair *pryfed* 'trychfil, larfa'. Fodd bynnag, ar un adeg, fe ddefnyddiwyd y gair pryfed fel disgrifydd i bob math o greaduriaid fel ymlusgiaid, seirff, a hyd yn oed dreigiau.

Clogwyn Twll Du SH 650624
Mae hafn dywyll y ty cefn i'r clogwyn. Y rheswm dros gynifer o enwau yn y mynyddoedd am yr hyn y gallai rhai ei ystyried yn nodweddion dibwys yw'r angen i fucheswyr neu fugeiliaid wybod

Mynyddoedd.co.uk

ble i fynd i ddod o hyd i anifail mewn trafferthion neu ba ardal i'w wylio wrth ddod â'u heidiau i mewn.

Clogwyn yr Eryr SH 734605
Roedd eryrod yn y mynyddoedd hyd at c.1700; unwaith eto greadur chwedlonol yn llên gwerin Cymru.

Clogwyn Mannod SH 749597
Ar y mapiau AO cynnar, mae'r enw ymhellach i'r Gogledd ar ymyl y llethrau serth; enw'r chwarel ar y llethrau yma yw Chwarel Manod. Os *man* 'safle' + *ôd* 'eira', fe all yr enw ddisgrifio ardal agwedd Ogleddol sy'n tueddu cadw eira heb ei ddadmer, dros gyfnod hir. Clogwyn Manod AO 1838.

Craig Eigiau SH 715648
Clogwyn arall a enwir ar ôl llyn, sef Llyn Eigiau: a'i cyfeiriad at luosog *aig* 'haid (o bysgod)'; neu ystyr fwy arferol *aig* 'llu, llawer' yn cyfeirio at diadelloedd? Fe welir sawl corlan yn rhannau uchaf y dyffryn. Linne Yge 1539/9 Leland, llynyga 1645 Janzs map, Lhyn Eigiau 1722 Camden.

Craig Fawr SH 698655
Un syml iawn.

Craig Ffynnon SH 728637
Ffynnon 'tarddell' yn gysylltiedig a Hen Gernyweg *funten*, Hen Lydaweg *funton.* Oherwydd natur ddaearegol yr ardal gwelir arnbell i ffrwd, fel y ffrwd ar Dryfan, yn uchel yn y mynyddoedd er nad oes iddi darddle amlwg.

Craig Lloer SH 638620
Wrth edrych ar y gair *lloer* 'lleuad' sy'n gysylltiedig a'r Hen Gernyweg *luir*, Hen Lydaweg *loir*, ac yn tarddu o'r Brythoneg **lug-rā*; ei hynan o'r gwreiddyn Indo Ewropeaidd **leuk-* 'goleuni'. Mae'n debyg mai Lug oedd y prif dduw 'Celtaidd', roedd yn adnabyddus yn y Wyddeleg fel Lugh ac yn Gymraeg fel Lleu; cymhathodd y Rhufeiniaid Lug/Lleu i'w pantheon o dduwiau, fel arfer fel y duw Mercher.

Craig Llugwy SH 681629
Enwir y clogwyn ar ôl enw'r afon, enw sydd yn sicr â chysylltiad chwedlonol, gan fod elfen *llug* 'goleuni' yn gysylltiedig â Hen Wyddeleg *luchair* 'disglair; disgleirdeb', o'r gwreiddyn **leuk-* 'goleuni, disgleirdeb'. A'i enw sydd yn gysylltiedig a Lug/Lleu?

Craig y Dulyn SH 695663
Yn ddigon syml, fe'i enwyd ar ôl y llyn yn y cwm uchel. Oherwydd ei natur waharddedig, mae gan y llyn chwedl leol na cheir elyrch na hwyaid yno; un o themâu cyffredin ynglŷn â llynnoedd mynyddig. Ceir nifer o chwedlau eraill yn cysylltu'r llyn â'r isfyd.

Craig y Llyn SH 689627
Y graig uwch y llyn, sef Ffynnon Llugwy.

Craig yr Ogof SH 687635
Fei enwir yn gynt fel Craig y Tri Marchog; yna, yn ddiweddarach Craig Eryl Farchog (*eryl* 'gwarchod' neu 'hela').

Craig yr Ysfa SH 694637
Ar y mynydd casglwyd defaid trwy chwibanu i yrru'r cŵn; gweiddi allan, a hisian. Gelwir hyn yn *hysian* 'i annos, i annog ar, i yrru'; fe ddefnyddiwyd yr un synau wrth hela. Yr (h)ysfa fyddai'r man

Mynyddoedd.co.uk

lle digwyddodd y gyrru neu'r annog.

Creigiau Gleision SH 734624
Mae'r gair gleision, lluosog glas, yn adlewyrchiad o'r lliw llwyd y creigiau ac mae'r clogwyni wedi'u gorchuddio â chen llwyd sy'n tyfu'n dda ar y graig.

Creigiau Hirion SH 684625
Cefnen hir o dir creigiog sy'n ymestyn i fyny, nid creigiau sydd eu hunan yn hir o faint.

Creigiau Malwod SH 673627
Malwod yw lluosog malwen, weithiau gellir gweld nifer fawr o wlithod du ar lystyfiant yr ucheldir; rhaid tybio os oedd yr ardal hon yn arbennig o ffafriol i'r creaduriaid; neu, oedd y cerrig yn atgof un o falwod.

Gallt Cedryn SH 714630
Enwyd y *gallt* 'llechwedd coediog' ar ôl y fferm o'r enw Cedryn. Wedi ei gofnodi fel Carrec-gwenolyod ar Siarter Aberconwy 1198, un ffurf lluosog y gair gwennol; Braich y Gwennoliaid yn lleol.

Llech Ddu SH 666636
Clogwyn du iawn oherwydd y gwlybaniaeth a'r agwedd.

Y Graig Lwyd SH 735611
Gall hyn gyfeirio at graig sydd yn 'llwyd' ei liw? Yn Gymraeg y gellid defnyddio'r term *llwyd* 'coch, brown, melyn gwelw' hefyd.

Y Pincin SH 724581
Llygriad o'r gair *poncyn* `cnwc' yn arferol, ond yn Arfon fe all ddynodi craig neu clogwyn sy'n ymestyn allan.

Ysgolion Duon SH 670632
Mae yna nifer o estyll llorweddol mawr yn ymestyn ar draws y creigiau du; yn atgof o grisiau neu ysgol. Yr oedd Edward Lhuyd yn cyfeirio at yr 'ysgolion duon' wrth ysgrifennu disgrifiad o ddosbarthiad planhigion arbennig yn yr ardal. *'But most certainly to be found on Clogwyn y Garnedh, yscolion duon, Dygyvylche, as you ascend the Glyder from Lhanberies, and several other places about Snowdon, most commonly by rivulets, or on moist rocks.'* (1694)

Mynyddoedd.co.uk